

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ /Никшић/

О КОНСТРУКЦИЈАМА С ГЛАГОЛОМ *ТРЕБАТИ*, ЊИХОВИМ КОЛЕБАЊИМА И НОРМАТИВНОМ СТАТУСУ У ЈЕЗИКУ

0. 0. Књижевни језик је у току свог историјског развоја био подложен тенденцији чувања постојећег у норми, као и тенденцији усавршавања старих и стварања нових правила. Промјене су неизбјежан пратилац развоја језика, међутим, мора се водити рачуна и о захтјевима стабилности колико и о захтјевима еволуције. У сукобу старог и новог у језику јављају се колебања. Када је ријеч о колебањима у норми и у пракси посебно мјесто заузима глагол *требати*, као и конструкције у вези са овим глаголом. Иако је у лингвистичкој литератури доста говорено о разлици између личне и безличне употребе овог глагола, о разлици у употреби *инфинитива* и *презентива* с везником да код глагола *требати*, хаотично стање и неслаганост која је присутна и у норми и у пракси иницирали су наше интересовање и подстакли да укажемо на потребу усаглашавања прописа у нашој норми и хармонизовања односа норме и праксе код овог глагола.

У раду ће прво бити систематизовано оно што се о безличном глаголу *требати* налази у неким граматикама, речницима и појединим научним радовима, а затим ће бити приказано стање у савременом језику. Базу испитивања представљаће текстови умјетничке књижевности као и језик штампе, будући да колебања нијесу подједнака у свим књижевнојезичким стиловима.¹

---

¹ Сви примјери ексерпирани су из следећих 1) дјела: *Целокућна дела Пејра II Пејровића Њеџоша*, Просвета – Београд, Обод – Цетиње, Свјетлост – Сарајево, књиге I-VI, Београд 1967; Стефан М. Љубиша, *Сабрана дјела*, Критичко издање, књиге I-V, Титоград 1988; Мирослав Јосић Вишић, *Антологија српских јурисиста XIX и XX века*, Београд 1999; 2) новина: *Побједа, Новост, Данас, Недељни телеграф, Индекс, Тренд, Просвјетни рад*.

1. 0. Као што је познато глагол *їребайїи* има двојаку употребу: личну и безличну. У личној употреби има значење *їоїребовайїи*, *бийїи їоїребан*, а у безличној има семантичку вриједност глагола *морайїи* и употребљава се у 3. лицу једине. У граматичком опису лично употребљеног глагола *їребайїи* ваља још истаћи да се јавља у:

1. конструкцији с *їрезениїом* другог глагола и везником *да* или
2. конструкцији с *инфинийїивом* другог глагола.

Михаило Стевановић у књизи *Савремени срїскохрвайїски језик II* каже да се у конструкцији са глаголом *їребайїи* мора употребити *їрезениї* с везником *да* уколико је одређено лице на које се односи оно што је допунским глаголом исказано:²

Треба да се углавимо и да радимо озбиљно (С. М. Љубиша, Писма, 79). *У Беч їреба да идем* (С. М. Љубиша, Писма, 130). *Сад їреба да учинийїе* прошњу (С. М. Љубиша, Писма, 116). *Слику не їреба да їледам* (С. М. Љубиша, Писма, 194). *Прво и прво їреба да знаш*, Миливоје... (Вишњић, Антологија, 68). *Треба да одем* (Вишњић, Антологија, 258). *Максим ми каже да їреба да їронаїем* скривену робу... (Вишњић, Антологија, 416). *Можда само їреба да га уїийїам...* (Вишњић, Антологија, 526). *Зато їреба да їокажемo* висок степен политичке одговорности (Побједа, 9. август 2002). Сада када је опасност од сукоба остала иза нас, и када *їреба да изаберемо* којим путем даље... (Побједа, 7. септембар, 2002). Он ме одмери и каже ми да прво *їреба да їроменим* ципеле (Недељни телеграф, 27. мај 2000, 25).

Само понекад се може употребити и *инфинийїив* и то помоћу одређеног језичког знака „којим се детерминише коме се приписује оно што дотични инфинитив значи”.³ Тај знак је облик датива у коме стоји име појма који треба да чини оно што се каже обликом инфинитива: *Треба нам радиийїи*; *У Беч ми їреба иїи*; *Треба їи знаїи*; *Треба ми оїийїи*; *Треба ми їа уїийїайїи*; и сл.

Ако је уз безлично употребљен облик глагола *їребайїи* допуна безлична онда користимо само облик *инфинийїива*:

Треба служийїи чести и имену (П. П. Његош, Горски вијенац, 657). *Треба учийїи* што је свијет (П. П. Његош, Писма, 202). *Но їреба шуїийїи* до скорог рјешења (С. М. Љубиша, Писма, 113). *Пак онда їреба чекаїи* рјешење (С. М. Љубиша, Писма, 130). *Треба*

² Михаило Стевановић, *Савремени срїскохрвайїски језик II*, Београд 1991, 603.

³ Михаило Стевановић, *Облици друїої дела сложеної їредикаїи као доїуне безлично уїоїребљеної їлаїола їребайїи*, Наш језик, XVI, 4, Београд, 1967, 240.

рећи у молбеници да год. 1848. они су били сдружени (С. М. Љубиша, Писма, 131). Овој ствари *їтреба наћи* лијека (С. М. Љубиша, Писма, 154). Кучка лаје кад жрвњи мељу, па *їтреба їријейи* или једно уклонити (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, 112). *Треба селии* или се назвати братском издајцом (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, 121). Кад свијећа плаче, и *їтреба* је *обеселии* (С. М. Љубиша, Причања Вука Дојчевића, 100). *Треба зонии* пексијана (Вишњић, Антологија, 43). И шта ту *їтреба шумачи* (Вишњић, Антологија, 245). *Треба склони* теодолит (Вишњић, Антологија, 283). Газдарица је хладнокрвно увјеравала да вода наилази пред зору и тече сат-два; тада је *їтреба хваи* (Вишњић, Антологија, 377). Ето, то је све; и ништа више, остало је лаж, и *їтреба їреци* (Вишњић, Антологија, 417). *Треба* најзад *објасни* и то откуда джепни будилник мога прадеде код мене (Вишњић, Антологија, 472)? Ако у невреме *їтреба* *најаси* Турке (Вишњић, Антологија, 478). Све *їтреба* *заслужи* (Вишњић, Антологија, 589). Све *їтреба* *остави* за ујутру (Вишњић, Антологија, 590). О њиховој стварној величини ни *не їтреба* *џовори* (Вишњић, Антологија, 592). *Треба* *најласи* да је то у једнакој мјери и материјал старог и матерњег језика (Просвјетни рад, 12. март 2002, број 3-4, 10). *Треба* *їрограмира* наставно градиво (Просвјетни рад, 12. март 2002, број 3-4, 10). *Треба* *џради* отворене универзитете (Индекс, јануар 2000, 11). Одговор *їтреба* *їражи* у XX вијеку (Индекс, фебруар 2002, 23). *Треба* *уси* новии цензус (Индекс, мај 2002, 10).

Као његов синоним може се употребити *їрезени* с везником да давањем речце *се* која је „карактеристичан знак безличних реченица”:⁴ *Треба да се служи; Треба да се учи; Треба да се шуи; Треба да се чека* и сл.

2. 0. Нормативно ово је једини глагол само са безличном употребом кад се јавља у „значању глагола морати са непотпуним значењем”.⁵ Међутим, овај глагол јавља се у језичкој пракси и са личном употребом. Дакле, поколебана је употреба безличних облика у језичкој пракси.

Колебања се, чини се, више јављају у говорном изразу него у писаном облику. Додуше и ту налазимо различито стање у појединим стиловима. У језику штампе и стручно-публицистичким текстовима више је колебања него у књижевноумјетничким дјелима.

⁴ Михаило Стевановић, *Облици друџоџ дела сложенџ їредикаи* као дојуна безлично ујоїребљеноџ џлаџола *їребайи*, 240.

⁵ Бранислав Остојић, *Још о конїструкцијама с џлаџолом їребайи*, Српски језик, II, 1-2, Београд 1997, 16.

2. 1. Језички нормативи су имали различит став према употреби личних облика глагола *їребайїи*.

Стевановић сматра да се глагол *їребайїи* и као безличан употребљава у личном облику, али је ипак на страни оних који су за безличну употребу овог глагола кад је он модалан.⁶

Станојчић – Поповић у Граматици српскога језика истичу да је овај глагол „безличан, тј. увек стоји у неутралном (безличном облику)”.⁷ Дакле, имају исти нормативни став као и Стевановић, с том разликом што не помињу личне облике модалног глагола *їребайїи*.

У *Грамаїици срїскохрвайїског језика за сїїранце* Мразовић – Вукадиновић кажу да се модални глагол *їребайїи* јавља „већином у неличној употреби, али и у личној”.⁸

Јонке заступа нормативни став као и Стевановић, дакле, ако се каже лице које врши радњу онда долази *їрезениї + да*; међутим, у језику се све више умјесто безличног глагола *їреба*, *їребало је*, *їребайї ће* и *їрезениїа* с везником *да* када се тачно зна ко врши радњу јављају и неке друге синтаксичке конструкције. Јонке, ипак, сматра да је „непотребна (узалудна) даља борба”⁹ против таквих реченица типа „Требао сам му дати по губици... Жена је требала да донесе млијeko у освит зоре. Марко је требао поднијети болове без роптања... Површина би их требала спасити”,¹⁰ јер та распрострањеност у језику траје већ више деценија.

У *Грамаїици хрвайїског или срїског језика* Брабец-Храсте-Живковић констатују да се од овог глагола узима само треће лице и то углавном *їрезениї* с везником *да*. Ако није именован субјекат, онда се користи *инфинитив* уз глагол *їребайїи*.¹¹

Катичић у својој *Грамаїици*, говорећи о личној употреби глагола *їребайїи*, износи контрадикторан став. Наиме, он каже да се лична употреба овог глагола појављује само „каткад” да „није стилски неутрална него је обиљежена као немарно и комотно изражавање”,¹² а већ на следећој страници да лична употреба „постаје неутрална, а безлична се почиње осјећати као бирана”.¹³

⁶ Михаило Стевановић, *Савремени срїскохрвайїски језик II*, Београд 1991, 604.

⁷ Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаїика срїског језика*, Београд 1999, 257.

⁸ Павица Мразовић, Зора Вукадиновић, *Грамаїика срїскохрвайїског језика за сїїранце*, Нови Сад 1990, 144.

⁹ Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb, 1965, 399.

¹⁰ Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, 399.

¹¹ Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb 1954, 245.

¹² Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986, 469.

¹³ Radoslav Katičić, *Navedeno djelo*, 470.

У *Информатору о савременом књижевном језику* каже се да је у говору „распрострањенија употреба свих облика (лица)”.¹⁴ Да би се донекле испоштовала норма, а истовремено и пракса долази до стварања неприхватљивих комбинација „који су *требало да дођу* (ум. *који је требало да дођу*, за *које је требало да дођу* и сл.)”.¹⁵ Због свега тога *Информатор* предлаже употребу разговорне варијанте „који су *требали да дођу*” умјесто комбиновања једине и множине „су *требало*”.¹⁶

У *Језичком савјетнику Мајнице хрватске* наводи се да је обично безличан али и да у овом значењу „има све глаголске облике”.¹⁷ Таква употреба јавља се и у писаном облику, али није у складу са нормом. Става су да је боље рећи „*Требало је да он већ ситигне*” него „*Требало је већ ситићи*”, или „*Не треба да идеш онамо*” боље је него „*Не требаи ићи онамо*”.¹⁸

У *Речнику језичких недоумица* Иван Клајн истиче да је у односним реченицама погрешан лични облик „су *требали*”, али да не би ваљао ни облик „који је *требало*”. У том случају, по њему, једино решење је замијена глагола *требати* неким другим глаголом (*имајти*, *морати*).¹⁹

Међутим, касније и Клајн у књизи *Странујуће смисла* прихвата раније понуђено решење које налазимо у *Информатору* да се за „односне реченице мора направити изузетак”,²⁰ дакле, да треба користити облик „који су *требали да дођу*”.²¹

У предложеном граматичком опису глагол *требати* у споју са *да* + *презент* увијек користи безлични облик *треба* (*Треба да учиш/ да учиш/ да се учи*); а ако је глагол у перфекту онда имамо или безлично *требало је* или личне облике који су конгруентни са субјектом (*Требало је више да учи/ Трeбала је више да учи*) констатује Сњежана Кордић.²² У споју са *инфинитивом* уколико реченице немају субјекат користи се безлични облик глагола *требати* (*Треба ојрати суђе*), а ако се радња везује за неку особу онда се користи лични облик глагола *требати* (*Требаш ојрати суђе. Неко је требао ојрати суђе*).²³ Модални глагол *требати* може бити и субјективно употријебљен кад говорник процјењује неку радњу као реалну и вјероватну. У том случају се уз неличне облике *тре-*

¹⁴ Др Асим Пецо и др Митар Пешикан, *Информатор о савременом књижевном језику*, Београд 1967, 349.

¹⁵ А. Пецо, М. Пешикан, *Наведено дјело*, 349.

¹⁶ Исто, 349.

¹⁷ *Језички савјетник с граматиком*, Zagreb 1971, 287.

¹⁸ *Исто*, 287.

¹⁹ Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Београд 2000, 289.

²⁰ Иван Клајн, *Странујуће смисла*, Београд 2000, 125.

²¹ *Исто*, 125.

²² Snježana Kordić, *Riječi na granici puznačnosti*, Zagreb 2002, 186-187.

²³ *Исто*, 186-188.

ба, *ѿребало је, ѿребало би*, користи допуна *да + ѿрезенӣ* или *да + ѿерфека̄ӣ* (*Треба да су већ ѿамо. Требало би да су већ дошли*). У субјективној употреби јављају се и лични облици који имају допуну *да + ѿрезенӣ* или *инфинитив* (*Он је досад ѿребао сѿићи /да сѿиће*).²⁴

3. 0. Видимо да норма нема јединствено мишљење по овом питању. Неки нормативи имају толерантнији став према употреби личних облика глагола *ѿребатӣ*, док су други изричитии кад је у питању његова употреба. На другој страни, и језичка пракса показује несагласност и хаотично стање.

3. 1. У језику су присутна колебања када је у питању безлично употребљен глагол *ѿребатӣ* са допуном у *ѿрезенӣу с везником да* кад се тачно зна ко врши радњу. То су случајеви када се умјесто *ѿрезенӣа* јавља *инфинитив* при чему долази до преплитања значења у личној и безличној употреби. У трећем лицу јединине глагол *ѿребатӣ* има исти облик и у личној и у безличној употреби и на неки начин чини спону између ове двије употребе.

Овакви примјери се јављају у новинарском језику:

Ректор *ѿреба иматӣ* учешћа у избору декана (Индекс, мај 2002, 10). Сенат *ѿреба иматӣ* више чланова (Исто, 11). Али нико не *ѿреба* без кривице *живјетӣ* у хипотеци туђе кривице (Исто, 44).

Глагол је овдје само формално у безличној употреби. Довољно је погледати употребу субјекта у множини: Ректори треба да имају учешћа. / Ректори требају имати учешћа.

3. 2. Модално *ѿребатӣ* у личној употреби појављује се и с везником *да + ѿрезенӣ* и с *инфинитивом* иако то није у складу са нормом. Личну употребу модалног глагола *ѿребатӣ* налазимо у облику *да + ѿрезенӣ*:

Владика је човјек слаб, па *би ѿребао* строжији и способнији човјек *да њима влада* (П. П. Његош, Писма, 156). Њему одмах пред очи изиђе слика свеколике његове рођене земље, која *би* већ одавно *ѿребала да се цери* овим махнитим црвеним смехом (Вишњић, Антологија, 124). Требао си да будеш јачи од себе. *Требао си да сѿодбијеш* и своју и Метову брзометку (Вишњић, Антологија, 366). Спољна политика *би ѿребала да има* све неопходне елементе (Данас, 5. август 2002, IV). У том смислу сматрам да *би* туристичке организације... *ѿребале да ѿокажу* (Побједа, 28. јул 2002, 19). Да ли у СЕ (Савјет Европе) *ѿребају да уђу* Црна Гора и Србија (Побједа, 19. септембар 2002). Колико је представника Црне Горе који *су ѿребали да обезбиједу* какву такву равноправну пози-

²⁴ Snježana Kordić, *Isto*, 186-187.

цију (Тренд, децембар 1999, 26). Рекао сам да је црногорска Платформа и прије *требала да узледа* свјетлост дана (Исто, 27).

Примјери личне употребе глагола *требати* чешћи су у овом облику, него са *инфинитивом* што је у складу са употребом једног и другог облика на истоку и западу српскохрватске језичке територије. На западу се више коистио *инфинитив*, док је у источном дијелу више био заступљен *презент* с везником *да*,²⁵ па су ови примјери рјеђи у анализираном материјалу:

Сви они *би требали обновити* годину (Индекс, јануар 2000, 3). Они *би требали* нешто *урадити* по питању повећања капацитета (Индекс, децембар 2000, 2). Овом радном верзијом закон *требамо* *примаћи* европској визији (Индекс, мај 2002, 10). Сви *требају* *имати* више чланова (Индекс, мај 2002, 11). Декан Правног факултета је рекао да сви *требају* *заузети* такав став (Индекс, мај 2002, 11). Регија *би требала* *оснажити* размјену експерата (Побједа, 7. септембар, 2002, 12). Ускоро би у Будимпешти *требао* *профункционалиси* Регионални центар за међународну борбу против организованог криминала (Побједа, 7. септембар 2002, 12). А жртва *би требала* *процијенити*, *снимити* и затим *враћити* документ нападача (Побједа, 19. септембар 2002, 19).

Код неких писаца (Његоша, Љубише) наилазимо на безличан глагол *требати* у форми дијалекатског *требовати* употребљен у личном облику:

Не бих на Вас ни наслања моје после који *требују да се крију* (П. П. Његош, Писма, 156). Је ли мач оштар? На ове ваше јунаке, одврати Кањош, *не требају* га *оширити* него да лиња гвожђе (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, 73). Но рецимо сад да ћемо судом, *требује да идеш* с нама (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, 130).

3. 3. Анализа корпуса али и језички осјећај показују фреквентност и раслојеност употребе овог глагола. Несагласност између норме у вези са личном и безличном употребом глагола *требати* с једне стране и праксе – прије свега језика штампе али и разговорног језика – с друге стране доводи до стварања реченичних конструкција типа:

²⁵ Види, Светозар Марковић, *Језичка норма и варијанте српскохрватског књижевног језика*, Питања савременог књижевног језика, VI, Сарајево 1968, 41-56.

По плану лига је *ѝребало да ѝочне* 30. јануара (Индекс, јануар 2000, 4). Али вјерујем да Универзитет Црне Горе *не би ѝребало да буде* прихватни центар (Индекс, мај 2002, 4). Ректор *не би ѝребало да буде* предсједник Сената (Индекс, мај 2002, 10). Чланови академске заједнице... *би ѝребало да оцјене* (Индекс, мај 2002, 13). Можда би после свега станари дома *ѝребало да ѝууже* (Индекс, мај 2002, 16). Они који *би ѝребало да знају* (Индекс, мај 2002, 32). Уставна поткомисија данас *би ѝребало да заѝочне* најтежи дио посла (Новости, 5. август 2002, 3). Лекар-научник *би ѝребало да буде* онај који ће прећи границу између фундаменталне науке и клиничке праксе (Данас, 5. август 2002, 14). Ова понуда је *ѝребало да уђе* у историју као највећа продаја деоница у Русији (Данас, 5. август 2002, VII). Предсједници Русије и Сјеверне Кореје ... *ѝребало би да се сасѝану* (Побједа, 9. август 2002, 11). Договорен је квалитет сировине који *би шумари ѝребало да исѝошѝују* (Побједа, 7. септембар 2002, 7).

Видимо да се у овим примјерима задржала безлична употреба глагола у средњем роду (*ѝребало би, ѝребало је*), а субјекат је у мушком, или женском роду једнине, односно множине, што представља за језичко осјећање неприличну конгруенцију. Потпадајући под утицај разговорног језика, а покушавајући да поштују језичка правила новинари често стварају неуобичајене и неприхватљиве за језички осјећај реченице: (лига је *ѝребало да ѝочне*, они који *би ѝребало да знају*, чланови *би ѝребало да оцјене*, поткомисија *би ѝребало да заѝочне* и сл.).

4. 0. Дакле, можемо закључити да лична употреба модалног глагола *ѝребати* са допуном *да+ ѝрезени* (чешће него са *инфинитивом*) све више проналази мјесто у језику свакодневне комуникације, језику штампе, радија, телевизије, писаном језику, иако није у складу са захтјевима норме.

Да је потребно усагласити норму и праксу код овог глагола нема никаквог спора. У прилог тој тези говори и податак о све чешћој употреби овог глагола. Тако, нпр. Сњежана Кордић каже да је *ѝребати* најучесталији глагол у новинарском стилу и да се првенствено користи безлично (У корпусу од једног милиона примјера писаног језика чак је 3/4 употребе овог глагола у облику *ѝреба* што говори о његовој безличној употреби). Од 1, 4 хиљаде примјера с *ѝребати* 1, 3 хиљаде примјера налази се у облику презента и партиципа активног. У презенту 1% отпада на облик *ѝребам*, 1% на *ѝребаи* и чак 76% на *ѝреба*. У облику партиципа активног 4% иде на облик *ѝребао*, 2% на *ѝребала* и 16% на *ѝребало*.²⁶ Исто тако, примјера ради, само у једном новинарском тексту²⁷ глагол

²⁶ Snježana Kordić, *Riječi na granici punoznačnosti*, 175-191.

²⁷ *Indeks*, мај 2002, 10-11.

итребати употребљен је преко двадесет пута – додуше више са исправном али и са погрешном употребом. Све то говори да је у најскорије вријеме потребно извршити ревизију постојећих правила у вези са овим глаголом јер и поред бројних савјета, језичких упутстава, расправа и студија посвећених рјешавању овог проблема није дошло до стабиловања стања код реченичних конструкција с овим глаголом.

Нормативни критеријуми морају се везати и за језичку праксу, а не само „за књижевнојезичку традицију”.²⁸ Иако се чврста и стабилна норма супротставља разноликостима у језику, оне су неизбјежан чинилац развоја језика. Наравно, промјене у језику које нарушавају систем треба сузбијати, а оне које доприносе његовом развоју треба усавршавати.

Колебања која постоје у језику у вези са глаголом требати указују на улогу и значај језичког развоја коме се мора прилазити пажљиво имајући у виду бројне и разноврсне факторе – граматичке, лексичке, контекстуалне, семантичке, правописне, једном ријечју лингвистичке али и ексталингвистичке.

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЧ (Никшич)

О КОНСТРУКЦИЈАХ С ГЛАГОЛОМ *ТРЕБАТИ*,
ИХ ВАРИАНТАХ И НОРМАТИВНОМ СТАТУСЕ В ЯЗИКЕ

Резюме

В работе идёт речь о колебаниях в связи с глаголом требати и необходимости корректной сочетаемости отношений нормы и употребления этого глагола.

²⁸ Бранислав Остојић, *Колебања у норми српског језика*, Подгорица 1996, 98.

